

СОЦІО-ГЕОГРАФІЧНІ ФАКТОРИ СТРАТЕГІЧНОГО ВИБОРУ В РОЗВИТКОВИХ ЦИКЛАХ ПОСЕЛЕНЬ

SOCIO-GEOGRAPHIC FACTORS OF STRATEGIC CHOICE IN THE DEVELOPMENTAL CYCLES OF SETTLEMENTS

Визначено основні залежності стратегічного вибору території в розвиткових циклах поселень. Автор припускає, що в обох випадках еволюція поселень призвела би до формування економічно та військово сильних, добре укріплених князівств.

Ключові слова: цикл розвитку, рух на південь, експансія, цивілізація, поселення.

Определены основные зависимости стратегического выбора территории в развивающихся циклах поселений. Автор предполагает, что в обоих случаях эволюция поселений привела бы к формированию эко-

номически и военного сильных, хорошо укрепленных княжеств.

Ключевые слова: цикл развития, движение на юг, экспансия, цивилизация, поселення.

The main dependencies of the strategic choice of territory in the development cycles of settlements are determined. The author suggests that, in both cases, the evolution of settlements would lead to the formation of economically and militarily strong, well-fortified principalities.

Key words: development cycle, southward movement, expansion, civilization, settlement.

УДК 330.56

Філяк М.С.

к.е.н., докторант

Львівський університет бізнесу і права

Постановка проблеми. Цивілізаційний рух народів є предметом уваги ряду дослідників [1-3], які виділяють його в рамках історичного процесу та визначають його мотиваційні чинники. Однак, зв'язок розвиткових періодів, що мають відношення до технологічних укладів, та циклів розвитку, що мають відношення до еволюції поколінь досліджено не достатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд дослідників еволюції поселень, зокрема, І. Левяш [4] та А. Подосінов [5] досліджують рухи суспільних груп, як елементи програмно-орієнтованого підходу, втім, більшої уваги потребує вивчення розвиткових періодів, що непрямо визначені цивілізаційними рухами.

Постановка завдання. Шляхом коротких дискурсів звернути увагу на дві основні стратегії розвитку поселень – міграційну (рух на Південь) та осідлу (місцева експансія) і таким чином визначити рамки періодів розвитку мікро-цивілізацій, а також вказати на характер зв'язку періодів різної протяжності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння параметрів стратегічного вибору групи, яка загосподарює малозаселену територію, пропонуємо вам опинитися ненадовго на місці уявного лідера невеликого кочового племені – людей, які живуть полюванням, збиральництвом,

риболовлю, та мають базові знання про посівне вирощування трав і зернових. Ви кочуєте від одної ділянки до іншої, рухаючись територією спіралями та зупиняючись на кожній вдалій ділянці на один сезон. Ви знаєте, що таке зима і як взимку буває холодно, хоча ви і ваше плем'я маєте переносні будинки та знаєте способи їх утеплення. Ваша поведінка – кочове життя – зумовлена тим, що кожна ділянка (ліс або луг, чи річка) виснажується через 2-3 місяці її інтенсивного використання. Якщо ж ви залишаєтеся у полі на 1-2 сезони і чекаєте на посіяний вами врожай, то ви отримаєте перспективу на наступні 1-2 роки, але потім все одно ділянка виснажитьесь і ви різко втратите у врожайності. За такої економіки природа просто не здатна так швидко створити настільки багато їжі, як потрібно вашій групі¹. Ви можете заготувати на якійсь ділянці багато дерев влітку і використати їх для побудови плотів та переміщення річкою на іншу ділянку (це зекономить ваш час), та виловити багато риби і якимось запастись її на холодну пору року. Але ви постійно стикаєтеся з проблемою того, що взимку їжі немає, а запаси робити ви не вмієте (навіть скромний врожай зернових зберегти проблематично, що вже казати про рибу чи м'ясо). Тим більше ви не є «природженими» землеробами в сучасному розумінні та культура складної, відновлюваної агрономії вам не відома². Якщо вас багато і якщо ви кочуєте тими самими ділянками, то ви, можливо, матимете на кожній з них невелике укріплення з внутрішнім двором для того, щоб було, де зупинитися у холодну, дощову пору. Однак, ваша група не може розростися чисельно, тому що частина ваших людей гинуть під час важких зим, і отже, ви все ніяк не можете перемогти інше кочове плем'я, яке конкурує з вашим та кочує поблизу. Таким чином, питання запасів та зими сильно підриває ваші сили³, і отже, ви можете після 4-5 циклів кочування прийняти лише одне правильне рішення про те, що треба іти туди,

¹ Господарювання «у три поля» ввів лише у 2-й половині ХІХ сторіччя, поміж іншими, князь Анджей Сангушко, до того ж саме такими примітивним способом і отримували врожаї доволі осідлі народи на нашій території.

² Хоча, ймовірно, ваша група відкочовує на сезон у степ, де може висадити зернові, а потім перекочовує на іншу ділянку, де, наприклад, відгодовує тварин; а потім знову повертається на «засіяну» ділянку та збирає врожай.

³ І особливо, як ви помітили, проблема з усім господарством починається тоді, коли вода замерзає і стає кашоподібною, а потім твердішає. Цей стан змінює весь стиль життя та змушує боротися за виживання там, де вода стала твердою. Ви бачите на небі птахів, які восени летять кудись у напрямку, у якому влітку сонце світить найтепліше, і розумієте, що птахи просто тікають кудись за горизонт від такої страшної зими.

де завжди в холодну пору тепло і де вода взимку не замерзає⁴. Дійсно, вам не відоме поняття про частини світу. Але ви бачите напрям, з якого найтепліше світить сонце у всі пори року, а саме: південь. Ви спитаєте у приїжджих купців про те, звідки такі смачні сушені фрукти та солодощі, і вони врешті розкажуть вам про Південь та його переваги. Додатково, ви порадитесь із старійшинами і прийдете до такого висновку (адже у вас немає освіти і предмет географії вам не відомий): Земля, ймовірно, має форму товстого млинця, а джерело життя (сонце) виходить з правого боку млинця та ховається з лівого боку, а потім якось перепо-взає знову наліво і знову виходить зранку з того ж місця. Коли у вас холодно, то сонце нібито нижче та даліше від вас, а коли у вас жарко – воно наближається та жарить з висока. Ви підете туди, де зими не такі холодні і де ваші люди не вмиратимуть від нестачі їжі, але де літо, можливо, все ж не таке пекуче, як у тих краях, про які розповідали купці. Ви визначаєте, самі або групою, в якому напрямку рухатися – ви навіть можете зробити примітивний сонячний годинник-вказівник, і черговий раз після важкої зими, відновивши сили, ви скажете своєму племені, що так далі жити не можна і що треба іти туди, де зими нема – приблизно на південь або на південний схід, тобто туди, де «народжується» сонце. Це може призвести до розколу і ви, ймовірно, вирушите у дорогу із більшістю племені, але не зі всіма. Втім, ця меншість, що залишиться на місці, буде, ймовірно, мало здатна вижити без організації та співпраці⁵. Якщо ви розумний лідер і матимете послідовників, то, можливо, ви призначите товариша чи родича старшим над меншістю, що вирішить залишитися, і доручите йому опікуватися звиклими стоянками та укріпленнями, а «консервативній» решті племені – розмножуватися та розвиватися. А самі з більшістю людей вирушите у подорож на південь, по найтеплішому сонцю – адже саме тепла ви шукатимете, врешті-решт. Через 2-3 дні ви навчитеся відмічати уявну «лінію півдня» на місцевості та слідувати туди, навіть якщо сонце того дня не вийде. І, як видається, у вас гарні шанси на успіх: якщо в день ви пройдете 10 км (з тим, щоб лишився час полювати, збирати плоди та відпочити), а вирушите у травні, то до чергового холодного сезону у жовтні пройдете на південь 30 днів * 5 місяців * 10 км = 1500 км. Для прикладу: від Львова до Одеси відстань складає приблизно у 800 км, а до південного берегу Криму треба додати ще 250 км. Ймовірно, ви стикнетесь

⁴ Модифікацією цього рішення буде кочування на південь на зиму, а потім перекочування на північ на літню пору року, але ці подорожі сильно витратні та ризиковані – хіба що ви стаєте «закоренілими кочівниками» без перспектив осідлості, а цього захочуть не всі ті племена, які історично мешкали на нашій території.

⁵ Або ж вона, ймовірно, залишиться із старійшинами і спробує вижити традиційно і без вас. Ви ж будете в ролі колонізатора не відомих вам південних територій.

з перешкодами рельєфу, а також із ворожістю племен, що живуть на землях, що ви їх минаєте. Хтось загине у дорозі, але хтось новий приєднається до вас – особливо з числа тих, кого місцеві племена виганяють і хто хоче піти світ за очі (а також, може, і місцеві торговці скористаються вашим військовим прикриттям і повезуть свій товар з вами туди, куди ви йдете) – і отже, ви цілком спокійно досягаєте тихих, квітучих, та, ймовірно, малозаселених земель недалеко від узбережжя моря. Скоріш за усе, ви не підете у пустелю або в пекучий степ, але оберете місце біля лісу, в затишку поміж пагорбів, завжди з наявною водою або на скелях, чи в гористій місцевості. Можливо, ви триматиметеся під час подорожі річок, щоб постійно мати запас питної води. Це все одно приведе вас на південь-скажімо, на рівень Каховки чи Запоріжжя, або Херсона, тим більше, що річки все одно течуть на південь. Якщо ви здогадаєтесь збудувати плоти або якісь плоскодонні «човни» і спуститися вниз річкою, ви досягнете цілі швидше, хоча постраждаєте на порогах та водоспадах. Таким чином, десь у жовтні ви та ваша група потрапить до краю, де мало б бути холодно, але все ще тепло, і де ростуть незвичні і смачні плоди, і де майже нема зими. Якщо купці розповіли вам про те, як запасати фрукти на зиму, ви прибудете на місце, озброєні цими технологіями. Звісно, у жовтні, – адже ви рахуєте дні сезонів по сонцю – ви постанете перед питанням: чи просуватися далі. Ймовірно, у цьому місяці ви зупинитесь і почнете будувати укріплене поселення чи, радше, готувати якісь запаси на зиму. Якщо ви переживете зиму, яка буде у тій місцевості лагідною, то ваше плем'я навесні збудує укріплення та ви будете мати невелике поселення на півдні. Можливо, ви через 1-2 роки вирушите далі, але, зустрівшись із дуже жарким літом та обмеженістю питної води, вирішите залишитися у приємному кліматі.

Таким чином, подумують багато лідерів кочових племен та з півночі перемістяться на умовну «Херсонщину» і настільки, що їм стане там тісно і вони будуватимуть закриті поліси або «каравансараї» для себе, а також торгуватимуть та охоронятимуть торгові вузли. Але все це буде на півдні, тоді, як на півночі, населення, ймовірно, вмиратиме від лютих зим і нестачі житла, пального та їжі, а також від надзвичайно високої дитячої смертності. Таким чином, через 50-70 років від старту «руху до кращого клімату» ми побачили б на Півдні величезну мережу розвинутих поселень – за типом сільського міста, великих ринків; а також, ймовірно, порти, куди прибували би кораблі мореплавських народів для торгівлі. Почавши з прибережної смуги, вони через 80-100 років розширилися б на декілька сотень кілометрів углиб півпустельного степу, провели би туди каналами воду і розвинули би там, самі чи за допомогою сусідів, родюче господарство (адже складна агрономія на

родючій землі та в приємному кліматі особливо не потрібна), домовившись із місцевими племенами. Однак, вже у 19-му сторіччі, а подекуди і раніше, на півдні України ми бачимо натомість лише Дике Поле⁶, а ніяк не змальовану нами картину добробуту, а міста як центри технократичних цивілізацій, а заодно і релігії – розвиваються, здавалося б, у немислимих місцях, а подекуди в умовах, коли зимою замерзає все навколо та температури досягають мінус тридцяти за Цельсієм. Якщо описана нами логіка лідера щодо руху на південь є вірною, то чому розвиток відбувся навпаки? Зрештою, закуті в залізо воїни з технологічно розвинутих міст згодом періодично прибували саме на Південь як із Заходу, так і зі Сходу, як можна прослідкувати з історичних документів, та вбивали і переселяли всіх, хто вів своє тихе, доволі заможне і спокійне життя. Міста спустошувалися та попереднє населення майже повністю замінювалося іншим, колонізаторським або «найманими працівниками». Так відбулося задля доступу до моря, портів та нової сільськогосподарської землі і для розміщення там нових селян-переселенців з далеких земель, і часто з привнесенням іншої культури та релігії, на частково спустошених південних землях. Виживши у суворому кліматі півночі, вони, озброєні технологіями війни, зробили те саме, що і описуване нами плем'я – тобто вирушили у похід на багатий Південь, який, однак, вже був зайнятий і тому за нього, як бачимо, періодично відбувається жорстока боротьба. Для міст Півдня це означає лише, що вони повинні очікувати, що агресивні народи півночі визначать їх своєю ціллю, лише тільки Південь стане слабким. Однак, також, і битва під Варною 1444 р. разом з турецькою експансією вказують на це, і жителі Півночі, лише тільки стануть слабкими, одразу стануть ціллю добре організованих військ Півдня. Можливо навіть, що ці народи колись були спорідненими, а також і те, що між ними, можливо, існували взаємні боргові зобов'язання. Ми помічаємо також, що стосунки «добровільних переселенців», тобто «мирних колонізаторів» Півдня із місцевими племенами часто носили характер оренди, яка сплачувалася колонізаторами у вигляді «данини» щорічно. Оскільки колонізатори могли орендувати чи придбати обмежену площу землі, вони заснову-

вали закриті, перенаселені міста-інсули⁷. Збройне захоплення Півдня означало, що велика імперія мала достатньо сили для того, щоб знищити всю існуючу систему соціальних стосунків та збудувати там свій новий лад, наново.

Повернемося тепер до тих, хто залишився на місці у суворому кліматі з зимою і не пішов на південь. Якщо змодельювати ситуацію розвитку організованої групи людей у поселенні періоду приблизно часів середньовіччя, то можна довести, що шлях територіальної експансії за тодішнього, очікуваного нами рівня економічного укладу (якщо не на Південь, то вшир), став би найбільш природнім та призвів би до формування економічно та військово сильних князівств, які рухаються шляхом збалансованого підвищення рівня життя і технологій.

Уявимо собі ситуацію після цивілізаційного мікро-колапсу, який знищив минулу державу і від неї залишилися окремі люди, що вижили та згодом зібралися у групи. Такі події ми можемо принаймні припустити, виходячи з наявних у нас руїн минулих мікроцивілізацій (грецької, італійської/генуезької/іспанської, старослов'янської/ободритської, арабської та ін.). Це часи, коли ми рідко коли побачимо людину на просторах навіть сприятливої для життя території – наприклад, після пандемії чуми початку 15-го ст. у Європі. Найбільш здібні та успішні люди (більш або менш розумні, але однаково такі, що прагнуть жити і згодом – розвиватися) об'єднуються у групи та оберуть лідерів. Ці лідери зрозуміють, що найкращим способом співпраці є колективна робота та делегування, а також спеціалізація. Ось вони вирішили, що знайшли придатну для життя місцевість, де можна прогнати себе за рахунок того, що вони вміють робити, і де можуть використати потенціал території. Ось вони збудували укріплені табори з каменю або глини та дерева⁸ – адже це найбільш доступні матеріали в околиці; ось вони вирубали дрібний ліс, звільнивши ділянки під зернові та овочі. Ось вони збудували з цього лісу собі будинки та склади для зернових та сіна, а також хліви для домашніх тварин, якщо такі у них є. Ось, через 2-3 покоління боротьби за життя, вони побачили, що народжуваність починає зростати, але вони чують і про інші племена, які живуть через гору чи за сусіднім ставом і так само розвиваються. Ось вони мобілізували молоде покоління чоловіків у військову «міліцію» та у них відбувся ряд серйозних сутичок із сусідніми подібними анклавом. Ось вони втратили 25% молодих чоловіків у сутичках і організували зустріч голів сусідніх анклавів, де домовилися про співпрацю. Адже у сусідів через гору є залізна руда і вони вміють її обробляти, сусіди за сході вміють вилити скло, сусіди через озеро мають технології вилову та розмноження риби, а самі вони збирають добрі, вже надлишкові, врожаї зернових. Між ними через 1 сезон зав'язується торгівля та зв'язки. Через пару років

⁶ Схоже на те, що ця територія багато років була безхазяйна. Лише зараз, у 2010-х, її загосподарюють за більш високими стандартами, – навіть у такої імперії як СРСР не було на це ресурсів та бажання, що вже казати про Російську імперію чи її попередників – на низькому рівні технологій перетворення степу та напівпустель у квітучий садок представляється дуже важким завданням. У власників (німців-колоністів) поселення Асканія-Нова пішло одне покоління для того, щоб у пустельному степу лише наприкінці 19-го ст. збудувати зелену оазу площею 170 га.

⁷ Типовим прикладом є колонія Кафа (сучасна Феодосія) у Криму.

⁸ Так, наприклад, робили слов'яни-ободрити (бодричі) у східних регіонах теперішньої Німеччини аж до середини XIII ст. Або, на скелястих місцевостях, можуть будувати з каменю, якщо він там найдоступніший як матеріал.

вони визначають, що їхні суспільства поділені на класи: землеробці, ремісники та торговці, військові та управителі, а також, можливо, духовні лідери. Ще 2-3 сезони – і вони навчаються захищати плоди своєї праці від дрібних природних стихій, але, почувши про «дикі групи» поза їх околицями, вирішують, поступово, будувати систему спільної укріпленої безпеки. Вони усвідомлюють, що їхнім дітям потрібна медична допомога та освіта, тому що у горах віднаходять цікаві мінерали та руди, а у землі будівельні матеріали. Вони, ймовірно, вже експериментують із навісами для захисту від дощу, граду, морозів, та використовують скло, виливаючи його у пласкі форми та будуючи «теплиці» для цінних матеріалів та для власного обігріву. На цей рух вперед, після 2 поколінь боротьби за життя, у них піде ще два повноцінних покоління. Треба зауважити, що у межах об'єданого анклав розвиватиметься торгівля, обмін: ймовірно, вищі класи матимуть металеві гроші, а селянський клас матиме документальні зобов'язання⁹, але існуватиме система взаєморозрахунків між різними типами валют. Вже на 2-му поколінні їм стануть потрібні дороги та транспорт, а на 3-му поколінні їх розвитку міста стануть виробничими, складськими, розподільчими центрами. Окремі міста виділяться, як центри освіти, і одне-два, як центри духовної практики, звідки ця невелика держава отримуватиме лікарів та вчителів, і куди з ремісничого прошарку, у дещо відокремленій формі, але надсилатиме для навчання та розвитку переважно представників ремісничого класу для розвитку технічної науки – адже вже на 4-му поколінні об'єднаний анклав буде розуміти, що за умов зростання добробуту і кількості населення треба отримувати із 1 кілограму руди вихід на 20% більший, та й годувати працівників в усіх класах треба більш різноманітно. Їхнє суспільство будуватиме житло за принципом «інсулі», тому що у кожному домі, що належатиме переважно до певної «касти», потрібно буде мати декілька дітей¹⁰ та ще передбачити достатньо місця для середнього і старшого поколінь; для гостей та окремих допоміжних працівників, а також для домашніх тварин, транспорту і техніки. На 3-му поколінні вони серйозно займуться будівництвом доріг – тим більше, що в них буде багато відходів гірської про-

⁹ Наприклад, дерев'яні токени.

¹⁰ Для отримання швидкого приросту населення (принаймні 10% позитивного сальдо) у сім'ї потрібно мати принаймні 3 дітей, в реальності ж їх народжуватимуть по 4 або 5 через ймовірність природних чи штучних невдач при народженні. При цьому у соціального класу керівників на той час вже вирішене питання спадкування влади і визначення кандидатів з числа дітей як найбільш придатних для ведення справ у сферах управління.

¹¹ Ймовірно, вони вже мають захоплені (у період хаотичного розвитку та під впливом їхніх «гарячих голів») чи пограбовані ними ж сусідні землі, але там нестійка ситуація, хоча вони і контролюються їхніми «польовими командирами». Все ж саме зараз вони можуть дозволити собі збудувати там одне місто або два, а також всю його прилеглу інфраструктуру для забезпечення стійкості розвитку нового «дочірнього» анклав-колонії.

мисловості, шлаку та дрібного каменю. Вони будуватимуть широкі; наскільки це можливо – швидкісні, по можливості прямі магістралі для спільного використання торговцями та урядом, а також посилені вузькі дороги для транспортування військ до кордонів. Вони вже на 3-му поколінні допомагатимуть поселенням свого роду субсидіями, виділяючи їм каміння, залізо, у неврожайні роки харчування взамін на вірність та зобов'язання відпрацювати на будівництві державних об'єктів. Елітами такого державного утворення рухатиме і бажання підтримки доброго рівня життя, і бажання прославитися, і бажання підтримувати належні власні соціальні ролі у їхніх малих групах, і розуміння можливої зовнішньої небезпеки. При цьому, помітьте, при такому розвитку «вглиб» вони поки не готові до зовнішньої торгівлі поміж континентами та конкуренції з сусідами. Так пройшло 5 поколінь їхнього життя і вони отримали мікрорегіон, що забезпечує себе сам, але поволі виснажує невідновні природні ресурси. У них добра армія, здорове та освічене населення та відсутність значних перекосів. Ось, в кінці 5-го покоління, вони бачать, що їм вже бракує землі і вони вже достатньо сильні для територіальної експансії¹¹. Вони добре оцінюють свої можливості та за 2 тижні «підминають» під себе найбільш корисні для них землі із диким неорганізованим населенням, яке, втім, приймає їхнє правління – тим більше, що вони залишають вигідні для них елементи соціального устрою, але просувають систему комунікації, сільського господарства та промисловості. Таким чином, швидко: де силою, а де переговорами, вони приєднують ще 50-60% території свого початкового «об'єданого анклав» і на це іде лише 1 покоління або й менше. Ще 1 покоління іде на збудування там, дещо пришвидшеними темпами, охоронної, військової та промислової інфраструктури. І ось вони, на середині 7-го покоління від початку їхнього розвитку території отримують міцну маленьку державу розмірами десь 300 на 200 км – і лише тепер розуміють, що ця потуга може дозволити їм радикально покращити шляхи сполучення (наприклад, ввести у оборот повітряну кулю, дирижабль) або суттєво просунути у питанні захисту (нарізна зброя, токарний станок). Тепер вони представляють собою міцне територіальне утворення пізнього середньовіччя, але це не радує їх. Адже, приєднуючи нові колонії (переважно кільцем навколо себе), вони зауважили, що «з того боку кордону» аналогічно чи схожим чином розвивається подібне утворення-князівство, із схожими людьми і психологією. І їм також потрібна буде територія. Вони теж щойно захопили решту місцевих «диких земель» зі свого боку і вже підійшли до укріпленого, тепер спільного, кордону. Обидві сторони є глибокими прагматиками, і їх «менеджмент», зустрівшись із конкурентами в середині 7-го покоління життя цих князівств, усві-

домлює: дружити вони можуть, але будуть воювати. Єдиними 2 варіантами уникнення війни є: або розвиток дальніх подорожей та заснування «заморських колоній», або розвиток технологій харчування, безпеки та промисловості на новий рівень, – так, щоб отримувати щороку принаймні на 15, а краще на 20%¹² більшу ефективність на місці. При цьому вони усвідомлюють: якщо так не зробити, то війна з сусідами буде кривавою та матиме характер масової різни, адже вони просто звільнять територію від зайвих людей та знищать усі класи конкурентної держави – вивільняючи місце своїм на 1-2, може 3 наступних покоління. Якщо вони розумні, то вони оберуть комбінацію обох методів ненасильницької війни та надішлють молодих та амбітних шукати дикі землі та рудні залежі навіть на інших континентах. При цьому спорядження між-океанічного транспорту і заснування спільної системи безпеки на незвіданих нових континентах навіть може бути предметом співпраці обох конкурентних держав¹³. Таким чином, при правильному поступовому розвитку вони матимуть спільні чи споріднені заморські колонії на 9-му поколінні з початку їхнього розвитку, тобто через 250-270 років з початку формування їхньої державності. Не виключено, що від моменту заснування колоній їм знадобиться ще 2 покоління для освоєння нових земель, але вже з 3-го покоління ці їхні колонії можуть претендувати на незалежність – і тоді їм не уникнути протистояння з колоніями, лише тільки, якщо основна метрополія не винайде шляхів пересування морем у декілька разів швидше за стандартний метод. Десь у тому ж періоді відбудеться винайдення промислового використання електричного ефекту та, ймовірно, ефективного двигуна, що працює на твердому чи рідкому паливі¹⁴. Якщо дальні колонії матимуть невпинний зовнішній контроль від метрополії та займуть своїх військових підкоренням диких прилеглих земель, то великим конфліктам між державами вдасться запобігти ще принаймні протягом 1, а може і 2 поколінь. Такими чином, враховуючи навіть похибки на хво-

роби та несподівані неконтрольовані фактори, розвиток заморських територій підійде до наступної критичної фази через 4, може 5 поколінь від рішення про спільну ініціативу з їх захоплення і в цілому 13 повноцінних поколінь з початку розвитку. Отже, з «початку» розвитку пройшло $13 * 30 \text{ років} = 400 \text{ років}$ і ця мікро-цивілізація вже має електродвигун, гуму, двигун на твердому паливі та, ймовірно, може з цим, через ще 2 покоління, запустити літак чи аеростанцію, якщо вважатиме це доцільним з огляду на бажання визначити ще більш далекі кордони та вирішити, де закінчується земля і чи існують ще десь дикі землі, придатні до захоплення та окультурення. З таким темпом через 5, може 7 додаткових поколінь ця цивілізація «замкне» земну кулю, матиме технологію виходу у космос, а також прості (можливо, аналогові) комп'ютери, та розмірковуватиме над перспективою створення летючих та плаваючих штучних островів, а можливо, і виведе у повітря військово-інформаційні платформи для контролю віддалених територіальних колоній зверху¹⁵. З початку їхнього розвитку пройшло максимум 20 поколінь, тобто 600 років і вони вже в космосі. Ми можемо, таким чином, виділити один 550...600 річний період розвитку цивілізації «від руїни до космосу» (назвемо його Довгим розвитковим періодом), із проміжним другим періодом «відкочування-розвитку» (це Короткий розвитковий період) у 270...300 років. Якщо на початку циклу цивілізація, схоже, починає зі стану зародку інфраструктури при окремих збережених знаннях, то друга епохальна «проміжна» віха грає скоріше на користь зовнішньої політики: хтось опиняється у раптовому виграві, а хтось у швидкому і масштабному програші, але суспільна структура світу в цілому збережена, а на уражених територіях вона відновлюється та переформатовується «новими колонізаторами» за одне покоління. У багатьох країнах світу ми все ще можемо бачити суспільства, сформовані колонізаторами пару сотень років тому з використанням природних ресурсів корінної більшості.

Висновки з проведеного дослідження. Для ряду племінних груп нашої території був характерний «рух на Південь», куди вони переміщалися від жорстких кліматичних умов Півночі та з метою більш осідлого, спокійного життя, що мало би призвести до отримання ними конкурентної переваги над народами Півночі. Однак, у силу цивілізаційних причин наш приморський та степовий Південь періодично спустошувався, після чого колонізувався союзами та імперіями Півночі. Поставивши ставку на тихе, спокійне життя на аграрній основі та біля південного моря, народи Півдня (грецька, візантійська, арабська мікро-цивілізації, населення Дикого поля) регулярно програвали, насправді, військово-конкурентну боротьбу народам Півночі. Ми продовжуємо цю

¹² Щоб компенсувати та дещо випередити природний приріст їхнього населення, який у таких умовах може сягати 10-12% на рік.

¹³ Звісно, альтернативним простим рішенням «об'єднаного анклаву» на цьому етапі може бути регулювання народжуваності та відповідно – не-освоєння заморських територій, але тоді з року в рік у цьому державному утворенні, яке так і не вийшло «у ширший світ» колоніальних експансій, зростатиме опасіння щодо того, що їх людей стає менше у порівнянні з конкурентами і через 2покоління їх просто фізично винищать, побачивши їхню незворотню слабкість. Тому, ймовірно, вони не збавлятимуть темп народжуваності та опануватимуть нові, слабші, заморські (заокеанські) території.

¹⁴ Якщо наш «об'єднаний анклав» і не мав на своїх територіях покладів нафти, то вона була, ймовірно, відома їм від далеких сусідів або від власних дослідників. Її зразки вже були проаналізовані та досліджена здатність поділу на основні фракції (відстоюванням, а згодом нагріванням).

¹⁵ Майже як наша мікроцивілізація зараз – за виключенням того, що ми розвиткові побутової та комп'ютерної техніки і споживачького суспільства приділили дуже багато уваги у попередні 30 років.

тезу у інших наших публікаціях щодо кластерів «місто-село», де визначаємо, що лише промислова урбанізація на рівні «високих технологій» на кожному етапі розвитку є запорукою військової та політичної сили, та захищеності від загарбників. Разом з тим, сильне прагнення «північної» групи триматися за «свої» територію та місто залишається предметом подальших досліджень.

У життя міст і регіонів, що керуються простою логікою, може втручатися сила Розвиткового періоду та Циклу розвитку, що керуються вищими інтересами та, схоже, діють за пріоритетом доцільності розвитку, що не завжди передбачає сите життя та спокій у мирі. Ми припустимо, що міста як елемент цивілізації не виникають спонтанно та їх розвиток у більшості керується не прагненням полегшення умов життя, а вищими військово-ресурсними, часом цивілізаційними інтересами. Дискурси дозволяють нам відчувати «ритм» та «дихання» Великого та Малого розвиткових періодів, не залежно від їхньої точної тривалості. Далі, припускаючи, що описані нами еволюційні шляхи розвитку племені чи роду для перетворення у невелике князівство справдилися протягом приблизно 400 років і що великий Розвитковий період протягом 600 років реалізував себе, ми також маємо визнати, що далі їхній розвиток стикається із обмеженнями. З'являється чітка стратифікація, поділ на класи, і разом з цим експлуатація. Соціальна структура панівними класами тримається у сталому стані. Вільнодумці чи нелояльні висилаються за межі князівства, а розвиток населення штучно стримується, так само як і їхні доходи. Іншим шляхом є експансіонізм та політика захоплення диких чи слабших територій, якщо вони є поруч. Має місце виродження соціальної структури. Діти нового покоління зростатимуть без перспектив, оскільки вони не матимуть, що ділити, і в більшості не матимуть шанс на успадкування батьківської справи чи землі. Із зростанням цивілізації зростатиме очікувана тривалість життя та налагодиться соціальна система для старших членів суспільства, зростуть податки чи інші витрати на цю сферу. Людей ставатиме дещо більше, а місця та благ для них – менше. Врешті, відбудеться змішування соціальних класів, тому що додаткові люди не зможуть повною мірою отримати всі переваги свого класу та будуть шукати інших можливостей. Разом з цим, у межах соціальних класів відбудеться певне генетичне виродження через багаторазові схрещування у межах одного класу. Також невідворотним є розвиток технологій, а саме посилене виробництво і перетворення енергії та добуток і переробка природних ресурсів, створення штучних територій,

щоб надати очікувано кращий рівень життя для додатково народженого населення. Отже, розвинене суспільство невідворотно схильне пройти у розвитку ділянку, на якій ресурси природи беззастережно знищуються та цим суттєво порушується баланс екосистем, тобто відбувається рух у сторону, протилежну напрямкові до сталого розвитку в класичному розумінні, куди і зараз поки що рухаються більшість сучасних мегаполісів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Троян С. С. Глобалізація і цивілізаційно-культурний феномен України. / С. Троян // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. Том 1, № 1(2010). – С. 174-178.
2. Цивілізаційний вибір України: теоретико-методологічний, історичний та освітнянський аспекти / Я. Калакура // Україна у світовій історії. – 2014. – № 3. – С. 224-241.
3. Ершова Г. Г. Древняя Америка: полет во времени и пространстве. Северная Америка. Южная Америка. ИП Карелин, 2006. – 128 с.
4. Левяш И. Я. Глобальный мир и геополитика. Культурно-цивилизационное измерение. Книга 1. Издательский дом «Белорусская наука», 2012. – 740 стр.
5. Подосинов А. В. Ex oriente lux! Ориентация по странам света в архаических культурах Евразии. М.: Языки русской культуры, 1999. – 718 с.

REFERENCES:

1. Troyan S. S. Hlobalizatsiya i tsyvilizatsiyno-kul'turnyy fenomen Ukrayiny [Globalization and civilizational-cultural phenomenon of Ukraine]. Naukovyy visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Seriya: ekonomika, pravo, politolohiya, turyzm. Tom 1, № 1(2010). – S. 174-178.
2. Tsyvilizatsiynnyy vybir Ukrayiny: teoretyko-metodolohichnyy, istorychnyy ta osvityans'kyi aspekty [The Civilizational Choice of Ukraine: Theoretical-Methodological, Historical and Educational Aspects]. Ukrayina u svitoviy istoriyi. – 2014. – Vol. 3.
3. Ershova H. H. Drevnyaya Ameryka: polet vo vremeny u prostranstve [Ancient America: Flight in time and space]. Severnaya Ameryka. Yuzhnaya Ameryka. Y. P. Karelyn, 2006. – 128 s.
4. Levyash Y. Ya. Hlobal'nyy myr y heopolytyka. Kul'turno-tsyvylizatsyonnoe yzmerenye. Knyha 1 [Global peace and geopolitics. Cultural and civilization dimension. Part 1]. Yzdatel'sky dom «Belorusskaya nauka», 2012. – 740 str.
5. Podosynov A. V. Ex oriente lux! Oryentatsyya po stranam sveta v arkhaycheskykh kul'turakh Evrazyy [Ex oriente lux! Orientation in the countries of light in the archaic cultures of Eurasia]. M.: Yazyky russkoy kul'tury, 1999. – 718 s.

Filiak M.S. Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student
Lviv University of Business and Law**SOCIO-GEOGRAPHIC FACTORS OF STRATEGIC CHOICE
IN THE DEVELOPMENTAL CYCLES OF SETTLEMENTS**

The article presents a series of discourses, one of which contains parameters of a strategic choice of a group that locates a sparsely populated area, and explores the motivation of the «movement to the South»; whereas the next discourse examines the path of territorial expansion, at the expected level of economic structure, of those groups who refuse to «move to the South.» The main dependencies of the strategic choice of territory in the development cycles of settlements are determined. The author suggests that, in both cases, the evolution of settlements would lead to the formation of economically and militarily strong, well-fortified principalities.

Although civilization movement of peoples is the subject of the attention of several researchers, who distinguish it within the historical process and determine its motivational factors, and a number of researchers in the evolution of settlements explore the movements of social groups as elements of a program-oriented approach; however, more attention is needed to study the developmental periods that are indirectly determined by the civilizational movements of peoples. Also, the connection between developmental periods related to technological processes and developmental cycles related to the evolution of generations has not been sufficiently studied.

According to the author, a developed society is inevitably inclined to develop into a formation where natural resources are unconditionally destroyed, and this essentially disturbs the balance of ecosystems, at the same time, there is a movement in the direction opposite to the direction of sustainable development in the classical sense, where the majority of modern megacities are now heading.